

1. แนวคิดปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่นำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน

โดย ศ.ดร.อภิชัย พันธเสน¹

แนวทางการพัฒนาทรัพยากรในแต่ละประเทศมีแนวคิดที่แตกต่างกัน กรณีของประเทศจีน นำแนวคิดบนลงสู่ล่างขณะที่ญี่ปุ่นให้กฎเกณฑ์เป็นตัวกำกับ สำหรับภูฏานให้ดัชนีความสุขมวลรวมประชาชาติ หรือ GNH ในส่วนของประเทศไทยนั้นได้มีปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงโดยเป็นแนวคิดที่เกิดขึ้นใน ค.ศ. 1974 หรือ พ.ศ.2517 ซึ่งเป็นปรัชญาที่ให้คนดำรงชีวิตสอดคล้องกับธรรมชาติ โดยเศรษฐกิจพอเพียง มีเป้าหมายเพื่อให้เกิดความสมดุลของเศรษฐกิจ การพัฒนาที่ยั่งยืน ซึ่งไม่แตกต่างจากแนวคิด GNH ของภูฏาน คือให้มีผลกระทบโดยตรงสุดท้ายต่อการใช้ทรัพยากรน้อยที่สุด โดยให้คนปรับตัว

หัวใจของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง คือความมีคุณธรรม ประเด็นที่สำคัญเมื่อจะพูดถึงปรัชญานี้ คือคุณธรรม ความรู้ เหล่านี้เป็นสิ่งที่จำเป็นและต้องมีเงื่อนไขของจริยธรรม ความซื่อสัตย์ ความขยัน เมตตากรุณา ซึ่งเป็นเงื่อนไขของเศรษฐกิจพอเพียง แต่ไม่ใช่เงื่อนไขที่จำเป็น ซึ่งอาจไม่สามารถเข้าใจได้อย่างลึกซึ้งถึงเรื่องคุณธรรม ยกเว้นการที่มีความรู้ซึ่งจะนำไปสู่สิ่งที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระราชทานไว้ คือ ความพอเพียง เหล่านี้เป็นกระบวนการ โดยพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ดำรัสชี้แนะไว้ว่า ต้องมาจากตัวตนภายใน นั่นคือการมีสติในการเข้าใจตนเอง และพยายามขยายความรู้ภูมิปัญญาตนเอง หากเราไม่สามารถเปลี่ยนกระบวนการทัศน์นี้ก็จะไม่มีทางที่จะสามารถบรรลุปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงได้ แนวคิดนี้จะเชื่อมโยงไปสู่หลักการของทางสายกลาง ซึ่งเป็นหนทางสู่การมีภูมิคุ้มกัน คือ หากจะมีชีวิตที่ยั่งยืน ท่ามกลางความไม่แน่นอน การสร้างภูมิคุ้มกันจะสามารถกระทำได้โดยคนที่อาจจะไม่เข้าใจ แต่สามารถนำสู่การปฏิบัติได้

เพื่อที่จะเข้าใจแนวคิดนี้จะต้องมีลักษณะ คือ ฟังพาดตนเอง มีความอดทน และสามารถกลับสู่สภาพเดิม คือ ความสมถะ ประหยัด ซึ่งเป็นหลักการลุ่มลึกของธรรมชาติ หมายถึง หากต้องมีการมีชีวิตที่ดีต้องสามารถรู้ว่าอะไรที่มากเกินไปก็ไม่ดี หรือน้อยเกินไปก็ไม่ดี คือต้องอยู่บนทางสายกลาง หรือความพอเพียง เพราะคนเราเมื่อทำงานไประดับหนึ่งจะเกิดความโลภ และมีแนวโน้มที่จะอยากได้ อยากมีมากกว่าที่จำเป็น ทำให้เข้าสู่ระดับไม่พอเพียง ซึ่งยากต่อการเข้าว่าพอเพียงเป็นอย่างไร และเมื่อเข้าใจจะต้องฝึกปฏิบัติและจะกลายเป็นวิถีชีวิต และจะทำให้สามารถเข้าใจโดยไม่จำเป็นต้องมาอธิบาย เพราะยากที่จะมาอธิบายเป็นภาษาอังกฤษ ในกรณีที่พูดถึงความพอเพียง สมเหตุสมผล จะไม่สามารถสะท้อนถึงทางสายกลางนี้ได้ ทั้งนี้เพราะความสมเหตุสมผลขึ้นกับสถานการณ์ หรือคุณธรรม พอปฏิบัติได้ถึงระดับนี้ ผลลัพธ์จะเป็นนำไปสู่เศรษฐกิจ สังคมที่สมดุล และกลายเป็นสังคมที่มีความสุข แต่ในเรื่องความเข้าใจจะขึ้นกับปัจเจกในการที่จะรับและเข้าใจได้ถึงระดับใด

¹ ผู้อำนวยการ สถาบันการจัดการเพื่อชนบทและสังคม (RASMI)

วิธีการระเบิดจากภายใน เป็นการเกิดจากข้างในแล้วออกสู่ภายนอก นั้นหมายถึงเกิดการเปลี่ยนแปลงกระบวนทัศน์ของผู้คน เป็นส่วนที่สำคัญที่สุดของการเปลี่ยนแปลง แต่สำหรับคนส่วนใหญ่ จะยากที่จะเริ่มจาก ความรู้ ภูมิปัญญา ความซื่อสัตย์ จริยธรรม และกระจายเป็นการสร้าง ภูมิคุ้มกันให้กับตนเอง ส่วนใหญ่แล้วคนจะเริ่มจากการใช้ภูมิคุ้มกัน ความพอประมาณ และความมีเหตุผล ต่อไปคือ คุณธรรม ความรู้ และจะเกิดสังคมที่เต็มไปด้วยสันติ ซึ่งเรียกว่าเป็นการระเบิดและเติบโตจากภายนอก ที่จะทำให้คนส่วนใหญ่เข้าใจถึงเศรษฐกิจพอเพียง การเกิดระเบิดจากภายนอก ง่ายกว่าการบรรลุถึงการพัฒนาได้ เพราะเป็นการเรียนรู้จากการกระทำ แต่อาจไปไม่ถึงระดับสูงสุด แต่การระเบิดจากภายในนั้นต้องเริ่มจากความคิดที่เป็นนามธรรม ซึ่งจะไปถึงเป้าหมายของความยั่งยืน จนกลายเป็นวิถีปฏิบัติเป็นประจำ

แท้จริงแล้วมีการศึกษามากมายในประเทศไทย เมื่อเรามองหากระบวนกรของการสร้าง ภูมิคุ้มกัน ความพอประมาณ และความมีเหตุผล เราพบว่าอาจไม่ยั่งยืนเพราะคนทั่วไปไม่เข้าใจ ความหมายอย่างลึกซึ้ง

การสร้างภูมิคุ้มกันถือว่าการปฏิบัติตามหลักเศรษฐกิจพอเพียงส่วนหนึ่ง สามารถแบ่งระดับของเศรษฐกิจพอเพียงเป็น 3 ระดับ ระดับที่หนึ่ง คือเข้าใจ สามารถนำไปปฏิบัติได้ สองคือความเข้าใจ คือเป็นการปฏิบัติวิธีการดำรงชีวิต โดยจะก้าวจากจุดนั้นไปสู่ระดับการเข้าใจ ง่ายสุดคือการทำ การปฏิบัติ เมื่อถึงขั้นเข้าใจแล้ว จะเกิดการรวบรวมวิธีการกระทำและรวมวิธีคิด แต่จะเข้าไปถึงระดับเข้าใจนั้นต้องทำได้ทั้งหมด ซึ่งคิดว่าปรัชญานี้เหมาะสมในโลกยุคปัจจุบัน เพราะการใช้ระบบนิเวศในการผลิตทรัพยากรเพื่อสนองความต้องการของมนุษย์กำลังเสื่อมโทรมลง ทำให้เกิดผลกระทบสำคัญได้แก่ ปัญหาโลกร้อน ซึ่งเกิดจากกิจกรรมของมนุษย์ เป็นผลของระบบนายทุน ระบบบริโภคนิยม ทั้งนี้หากพิจารณาถึงการพัฒนาอย่างยั่งยืน ทั้งสามประการนี้เป็นสิ่งที่มนุษย์ต้องเผชิญ คือ ความโลภที่มนุษย์เผชิญซึ่งติดมากับตัว การบริโภคนิยมแสดงให้เห็นถึงระบบทุนนิยม ซึ่งเป็นต้นเหตุให้เกิดผลเสียหายต่อมนุษย์ในอนาคต เศรษฐกิจพอเพียงจะเป็นวิธีเดียวที่จะจัดการกับปัญหาได้ แต่สำคัญคือจะป้องกันไม่ให้เกิดความโลภได้อย่างไร

2. การประยุกต์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับการบริหารจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

โดย ท่านผู้หญิง ดร.สุธาวัลย์ เสถียรไทย²

เหตุผลที่จำเป็นต้องมีการปรับเปลี่ยนพฤติกรรม เพราะในทางวิทยาศาสตร์นั้นจากผลการประชุมที่บาหลีพบว่าหากเราไม่สามารถหยุดการปล่อยก๊าซคาร์บอนไดออกไซด์ (CO₂) ที่มีเกินกว่า 450 ppm โอกาสที่อุณหภูมิของโลกจะสูงขึ้นอีก 2 องศาเซลเซียสจะมีมากกว่า 50 เปอร์เซ็นต์ การเพิ่มขึ้นของอุณหภูมิโลกจะส่งผลกระทบต่อเสียหาย โดยไม่สามารถยับยั้งโศกนาฏกรรมที่จะเกิดขึ้น เช่น กรุงเทพมหานครจะจมน้ำ หมู่เกาะต่างๆ จะจมนมหาสมุทรแปซิฟิก ทั้งนี้หากมนุษย์ได้ดำเนินการแก้ไขปัญหา ก็จะหมายความว่ามนุษยชาติจะได้รับผลกระทบ สำหรับปัญหาสิ่งแวดล้อมส่วนมากมักจะมีลักษณะที่ผู้ก่อปัญหาอาจไม่ใช่ผู้ได้รับผลกระทบโดยตรงในช่วงแรก เช่น การปล่อยมลพิษของโรงงานอุตสาหกรรม เจ้าของโรงงานมักจะไม่ใช่คนในพื้นที่นั้น จึงไม่ได้รับผลโดยตรง หากเป็นชุมชนที่โรงงานเหล่านั้นตั้งอยู่ที่เป็นผู้ได้รับผลเป็นต้น นอกจากนี้ยังมีปัญหาด้านความเป็นธรรมเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย โดยเฉพาะผู้ได้รับผลกระทบด้านสิ่งแวดล้อมมักจะเป็นผู้ที่ด้อยโอกาสหรือยากจนกว่าผู้ก่อปัญหา กรณีปัญหาโลกร้อนก็ทำนองเดียวกัน คือ ก๊าซเรือนกระจก โดยเฉพาะ CO₂ ที่ก่อให้เกิดปัญหาอยู่ในปัจจุบันเกิดจากการปล่อยโดยประเทศอุตสาหกรรม (OECD) ในอดีต ซึ่งในปัจจุบันก็ยิ่งสูงกว่าประเทศกำลังพัฒนา กล่าวคือ อัตราการปล่อย CO₂ เฉลี่ยของประเทศพัฒนาแล้วอยู่ที่ประมาณ 11.5 ton/capita ขณะที่ประเทศกำลังพัฒนาอยู่ที่ 2.4 ton/capita สหรัฐอเมริกาประเทศเดียวมีอัตราการปล่อย CO₂ สูงที่สุดในโลก คือ 20.6 ton/capita โดยที่มลรัฐ Texas ของสหรัฐ ซึ่งมีประชากร 23 ล้านคนปล่อย CO₂ สูงเท่ากับทวีป Africa ซึ่งมีประชากร 720 ล้านคนทั้งทวีป แต่ผลกระทบและความรุนแรงที่จะตามมาจะกระทบคนยากจนอย่างไรใน Africa มากกว่า เพราะจะทำให้เกิดภาวะขาดน้ำและอาหารรุนแรงมากขึ้น ตลอดจนโรคภัยไข้เจ็บจะทวีความรุนแรงในประเทศเขตร้อนมากกว่า อย่างไรก็ตามเมื่อระดับของปัญหาไปถึงจุดหนึ่งแล้ว ทุกๆ ประเทศก็จะได้รับผลกระทบถ้วนหน้ากันหมด ซึ่งทำให้ไม่ว่าจะเป็นประเทศร่ำรวยหรือยากจนก็ต้องหันมาร่วมกันหาทางออกก่อนที่จะสายเกินไป

ขณะนี้ทางออกมีอยู่ทางเดียวคือ จะต้องมีการลดปริมาณก๊าซเรือนกระจกที่จะปล่อยขึ้นสู่บรรยากาศลงให้ได้ ซึ่งจะเป็นไปได้คือ ต้องอาศัย 2 แนวทางหลักร่วมกัน คือ การพัฒนาเทคโนโลยีและการเปลี่ยนวิถีชีวิต (life style) สำหรับแนวทางแรกคือ เทคโนโลยีนั้น ขณะนี้ประเทศที่ร่ำรวยได้มีการพยายามพัฒนากันอย่างต่อเนื่อง แต่ขณะที่ปริมาณการบริโภคของโลกยังดำเนินไปอย่างฟุ่มเฟือยถึงขนาดที่ Global Environmental Outlook (GEO) ของ UNDP ในปี 2003 ได้รายงานข้อมูลรอยเท้านิเวศ (ecological footprint) ว่าต้องใช้โลก 1.4 โลก ที่จะรองรับความต้องการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของมนุษย์ และรายงานของ World Watch Institute ในปี ค.ศ. 2006 ได้ระบุ

² ประธานมูลนิธิธรรมรัฐเพื่อการพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม

ว่าถ้าประชากรในประเทศจีนและอินเดียมีการบริโภคและวิถีชีวิตแบบตะวันตก คือมีการบริโภคและปล่อยมลภาวะในอัตราต่อหัวเท่าประชากรในสหรัฐในปัจจุบัน จะต้องใช้โลกอีกถึง 2 โใบ เป็นต้น ข้อมูลดังกล่าวแสดงให้เห็นถึงปัญหาการบริโภคของมนุษย์ที่เกินความสามารถที่โลกจะรองรับได้แล้ว ซึ่งแม้ว่าจะใช้เทคโนโลยีเข้ามาช่วยก็คงไม่ทันต่อปัญหา และเทคโนโลยีเองอาจแก้ปัญหาหนึ่งได้แต่ก็อาจไปก่อปัญหาใหม่ที่คาดไม่ถึง ดังเช่นในหลายกรณีที่ผ่านมา ฉะนั้นแนวทางที่อาจหลีกเลี่ยงไม่พ้นคือการปรับเปลี่ยนวิถีชีวิตและการบริโภค โดยเฉพาะของประเทศที่มั่งคั่ง รวมทั้งประเทศที่มีความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจสูง

ดังนั้นวิถีชีวิตที่มีอิทธิพลอย่างมากจากแนวคิดที่เน้นบริโภคนิยม(Consumerism) ที่ต้องการความมั่งคั่งทางวัตถุและการบริโภคที่เกินความจำเป็น โดยปราศจากการลดความต้องการและความโลภที่เกิดขึ้นจะนั้นเมื่อการพัฒนาที่เป็นอยู่ในปัจจุบันเน้นแต่การยกระดับด้านรายได้และความสมบูรณ์ทางวัตถุ โดยไม่มีการพัฒนายกระดับจิตใจให้ลดความต้องการหรือความโลภที่ไม่มีที่สิ้นสุดของมนุษย์ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมซึ่งมีอยู่จำกัดของโลกก็ไม่อาจตอบสนองความต้องการนั้นได้อย่างไม่มีขีดจำกัด ดังที่มหาตมะคานธี กล่าวไว้ว่า “The World has enough for everyone’s need but not enough for everyone’s greed.” ดังนั้นจึงอาจกล่าวได้ว่า การที่จะหยุดยั้งความหายนะที่จะมาถึงจากปัญหาภูมิอากาศโลกที่เปลี่ยนแปลงอย่างรุนแรงดังที่กล่าวข้างต้น จะต้องเปลี่ยนวิถีชีวิต ลดการบริโภคที่ฟุ่มเฟือยลง และสิ่งที่จะช่วยให้การเปลี่ยนแปลงนี้เกิดขึ้นได้จริงโดยมีสันติสุขเกิดขึ้นด้วยนั้น ต้องอาศัยการเปลี่ยนวิถีคิด

ทางเลือกของการพัฒนาแบบใหม่นี้เป็นแนวคิดการพัฒนาที่อาศัยภูมิปัญญาตะวันออก ที่มีระบบ วัฒนธรรมและเศรษฐกิจที่พึ่งตัวเองและพอเพียง มีการอยู่ร่วมกันในสังคมแบบเอื้อเพื่อเอื้อแก่ โดยเป้าหมายใหม่ของชีวิตไม่ได้เน้นเพียงแต่ความมั่งคั่งทางวัตถุ แต่เน้นทางด้านจิตวิญญาณ เน้นการอยู่ร่วมกันอย่างสมดุลระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ ซึ่งแนวคิดดังกล่าวนี้จะพบได้ว่าเป็นแนวคิดพื้นฐานของแนวคิดตะวันออก ซึ่งบางกรณีก็ได้มาจากหลักทางศาสนาพุทธ

กรณีของประเทศไทยนั้น ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานมาให้ โดยยึดหลักความสมดุลในมิติต่างๆ มีภูมิคุ้มกันตนเอง ความพอประมาณ ไม่เบียดเบียนธรรมชาติ มีการเน้นเรื่องของคุณธรรม และการตระหนักรู้ได้ด้วยปัญญา ซึ่งเมื่อนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาประยุกต์ใช้ในมิติสิ่งแวดล้อมนั้น ก็คือการทำให้มนุษย์อยู่ร่วมกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมได้อย่างเกื้อกูลกัน

ดังนั้นการประยุกต์ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงกับกรณีศึกษา 5 กรณี สามารถสรุปได้ดังนี้ ระดับของการนำแนวคิดเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ คือระดับการเข้าข่าย ต้องมีการสร้างภูมิคุ้มกันตนเอง ซึ่งต้องมีการเปลี่ยนระดับหนึ่ง ดังนั้นจะเป็นผลให้งานศึกษานี้นำไปสู่ประเด็นของการบริหารจัดการอย่างพอเพียงโดยใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น เพื่อไม่ให้เกิดการใช้ประโยชน์เกินความสามารถที่จะรองรับได้ของระบบนิเวศ จึงต้องมีการเรียนรู้ แต่ยังไม่เพียงพอที่จะนำไปสู่ความยั่งยืน จนกว่าจะเข้าสู่ระดับที่สอง คือการเข้าใจและมีความรู้ในหลักการแห่งเศรษฐกิจพอเพียง ดังนั้นจะต้องเข้าใจ carry capacity ของธรรมชาติ คือ ต้องมีระเบียบชุมชนในการใช้ทรัพยากร เป็นการนำภูมิปัญญา

ท้องถิ่นมาใช้ อย่างไรก็ตามเมื่อปัญหาเกิดขึ้น เช่น การเกิดปัญหาภาวะโลกร้อน การแก้ไขปัญหานี้จะต้องอาศัยระดับที่สาม คือ ระดับการเข้าถึง การมีคุณธรรม จริยธรรม ให้เกิดการดำรงชีวิตอย่างสมดุลกับธรรมชาติเกิดความเข้าใจและตระหนักว่า คนเป็นส่วนหนึ่งของธรรมชาติ การมีคุณธรรมจะทำให้ลดความโลภหลง หากคนสามารถบรรลุทางจิตใจ จะเห็นผลลัพธ์ที่เกิดขึ้นจากการกระทำที่ทำให้เห็นว่าการบริโภคที่เกินความจำเป็นได้ส่งผลกระทบต่อระบบนิเวศ ซึ่งจะมีสันติได้ต้องมีความเมตตากรุณา เอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ ต่อสิ่งมีชีวิต เหล่านี้อาจเป็นนามธรรม แต่การมองภาวะทางจิต อาจถูกมองว่าไม่เป็นวิทยาศาสตร์ แต่เป็นไปในทางจิตวิญญาณ ซึ่งเป็นรอยเชื่อมที่ขาดหายไป แต่ปัญหาคือเราจะส่งเสริมให้มีวิธีคิดนี้ได้อย่างไรในสังคมวัตถุนิยม ซึ่งจะทำอย่างไรให้เกิดเป็นแผนนโยบายส่งเสริม ซึ่งอาจเป็นเรื่องยาก

3. การสังเคราะห์วิธีคิดและแนวทางการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและ สิ่งแวดล้อมโดยภูมิปัญญาตะวันออก

โดย รศ.ดร.อดิศร์ อิศรางกูร ณ อยุธยา และคณะ³

ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง เน้นเรื่องแนวความคิด 5 ประการ คือ ความมีเหตุผล ความพอประมาณ มีภูมิคุ้มกัน บนเงื่อนไขความรู้ และคุณธรรม โดยจะแบ่งแนวความคิดเหล่านี้ออกเป็น 3 ระดับ กล่าวคือ ระดับหนึ่ง เข้าข่าย หมายถึงการใช้หรือการปฏิบัติที่สามารถสร้างภูมิคุ้มกันให้กับตนเอง ครอบครัวหรือชุมชน ระดับสอง เข้าใจ เป็นระดับที่สูงขึ้นไป หมายถึงการเข้าใจในแนวความคิด ซึ่งอาจหมายถึงการปฏิบัติตามหลักความพอประมาณ ความมีเหตุผล และมีการใช้องค์ความรู้ใหม่ๆ มาใช้แก้ปัญหาที่เกิดขึ้น ซึ่งเมื่อเข้าใจลึกซึ้ง ขึ้นต่อไปคือ ระดับสาม เข้าถึง ซึ่งหมายถึงการเปลี่ยนแปลงวิธีคิด มีการใช้หลักคุณธรรมมาใช้ในชีวิตจริง ซึ่งระดับการเข้าถึงจะเป็นเป้าหมายสูงสุดในการปฏิบัติตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งจากกรอบแนวคิดดังกล่าว สามารถนำมาอธิบายกับกรณีศึกษาต่างๆ ที่ประสบความสำเร็จในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมทั้ง 5 กรณี กล่าวคือ ในระดับที่สามารถสร้างภูมิคุ้มกันให้กับตัวเอง เรียกว่า เข้าข่าย ซึ่งเป็นวิธีการที่มีการปฏิบัติได้บางส่วน เช่น การสร้างเครือข่ายความร่วมมือในการทำกิจกรรมต่างๆ การสร้างกฎเกณฑ์ หรือกติกาของชุมชนที่เกี่ยวกับการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ เพราะถ้าหากชุมชนมีกฎเกณฑ์ต่างๆ ก็จะสามารถปกป้องทรัพยากรธรรมชาติให้รอดพ้นจากปัจจัยภายนอก ซึ่งเป็นการสร้างภูมิคุ้มกันให้กับชุมชนนั่นเอง ระดับที่สอง เรียกว่า เข้าใจ ซึ่งหมายถึงการรู้จักพอประมาณบวกกับการใช้องค์ความรู้ใหม่ๆ ที่สอดคล้องกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมในชุมชน เช่น การใช้ภูมิปัญญาท้องถิ่น หรือ องค์ความรู้ใหม่เพื่อเพิ่มขีดความสามารถในการจัดการทรัพยากรธรรมชาติ อาทิ เช่น ธนาคารต้นไม้ บำนาญต้นไม้ม้วน ส่วนระดับที่สาม เรียกว่า เข้าถึง ซึ่งเป็นเรื่องของความมีเหตุผลผลบวกกับความมีคุณธรรม ซึ่งในระดับนี้ถือเป็นวิถีชีวิตที่ต้องมีความเข้าใจและยอมรับในกฎธรรมชาติโดยมีการสร้างกฎเกณฑ์หรือการปรับวิถีการดำเนินชีวิตให้สอดคล้องกับธรรมชาติ

กรณีศึกษาทั้ง 5 กรณีที่คณะผู้ศึกษาได้ทำการศึกษา สามารถสรุปได้ดังนี้ คือ

1. กรณีการจัดการลุ่มน้ำพะโต๊ะ จ.ชุมพร ซึ่งมีปัญหาเรื่องการบุกรุกทำลายป่า ซึ่งมีเจ้าหน้าที่ป่าไม้ (คุณพงษา ชูแนม) พยายามเข้าไปฟื้นฟู
2. กรณีศึกษา ธุรกิจรีสอร์ทชุมชนคาวานา เป็นตัวอย่างของธุรกิจขนาดกลางที่ประสบปัญหาวิกฤติเศรษฐกิจ โดยได้นำหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้ในการแก้ปัญหา
3. ป่าชายเลน บ้านแหลม อ.ปะเหลียน จ.ตรัง ที่ประสบปัญหาการบุกรุกทำลายป่าชายเลน การทำนาทุ้ง

³ รศ.ดร.อดิศร์ อิศรางกูร สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์ , รศ.ดร.โสภารัตน์ จารุสมบัติ คณะรัฐศาสตร์

มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ , รศ.ดร.เรณู สุขารมณ์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ, นางสาวยุวดี คาคการณีกาล มูลนิธิสาธารณสุขแห่งชาติ , นายชนิต เจริญสุข สถาบันธรรมรัฐเพื่อการพัฒนาสังคมและสิ่งแวดล้อม

4. ป่าชุมชนบ้านละลอกกระสัง ต.เขาคอก อ.ประโคนชัย จ.บุรีรัมย์ ที่ประสบปัญหาการบุกรุกทำลายป่า การสัมปทานเผาถ่าน

5. ป่าชายเลนบ้านเป็ดใน จ.ตราด และกลุ่มสัจจะออมทรัพย์ ซึ่งได้รับเกียรติจากท่านพระอาจารย์สุบิน มาอธิบายเพิ่มเติมเกี่ยวกับกรณีของบ้านเป็ดใน ซึ่งท่านเป็นผู้ที่ริเริ่มในการหาทางแก้ไขปัญหาความยากจนให้กับชุมชน รวมถึงการอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติ

1. กรณีศึกษา ป่าต้นน้ำพะโต๊ะ เริ่มจากปัญหาการลักลอบตัดไม้ทำลายป่าโดยบุคคลภายนอก ชุมชนเอง และนักธุรกิจที่ต้องการพื้นที่เพื่อทำเกษตรกรรมต่างๆ ต่อมาคุณพวงษา ชูแฉม ซึ่งเป็นเจ้าหน้าที่ป่าไม้ สังกัดกรมป่าไม้ ซึ่งมีหน้าที่ดูแลสงวนรักษาป่าในบริเวณป่าพะโต๊ะ เมื่อคุณพวงษาเข้าไปทำหน้าที่ได้ริเริ่มโครงการต่างๆ ที่น่าสนใจคือ ธนาคารต้นไม้ ซึ่งเป็นการปลูกต้นไม้ โดยให้ประโยชน์คือใช้เป็นเครดิตหรือเงินสะสมให้กับผู้ปลูก ซึ่งจะสามารถนำมาใช้ชำระหนี้กับธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ (ธกส.) ได้ ซึ่งหวังว่ากรมป่าไม้ จะโอนเงินที่เป็นบงสนับสนุนสำหรับการปลูกป่าไปให้กับ ธกส. เนื่องจากได้จำนวนป่าเพิ่มขึ้นนั่นเอง เพราะฉะนั้นจะเห็นว่าเป็นความรู้ใหม่ที่คุณพวงษาได้สร้างขึ้นและรับมาใช้ประสบความสำเร็จพอสมควร สุดท้ายป่าก็ฟื้นฟูขึ้นมาใหม่ ชาวบ้านเองก็สามารถใช้ผลิตภัณฑ์จากป่า และยังเป็น การเสริมสร้างระบบนิเวศ ซึ่งทีมวิจัยได้สังเคราะห์กรณีนี้ตามกรอบแนวคิดสามระดับที่ได้กล่าวมาในเบื้องต้น สามารถแบ่งเป็น 3 ประเภท ได้แก่

หนึ่ง เข้าข่าย (มีภูมิคุ้มกัน) จะเห็นว่าชุมชนสามารถจัดตั้งกฎเกณฑ์ขึ้นมา และมีการทำข้อตกลงภายในชุมชน ถึงระเบียบการใช้ประโยชน์จากป่าของสมาชิก ประการที่สอง คือ ผลิตภัณฑ์ที่ไม่ใช่ไม้สัก สามารถนำมาใช้สำหรับชีวิตประจำวัน และยังสามารถป้องกันผลกระทบจากปัจจัยภายนอก เช่น กลไกตลาดที่สินค้าที่มีการเปลี่ยนแปลง ชาวบ้านก็จะไม่รับผลกระทบจากกลไกดังกล่าว นอกจากนี้ยังทำให้เกิดการตระหนักถึงการรักษาอนุรักษ์ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

สอง เข้าใจ (ความพอประมาณ+องค์ความรู้) ในแง่ของความพอประมาณ จะเห็นว่าในกรณีนี้ชาวบ้านได้กำหนด จำกัดพื้นที่สำหรับการเกษตร และจัดสรรพื้นที่บางส่วนสำหรับป่าเพื่อให้ป่ามีความอุดมสมบูรณ์ ทำให้สามารถอนุรักษ์ป่าไว้ได้ สำหรับเรื่ององค์ความรู้ใหม่ๆ เช่น โครงการธนาคารต้นไม้มีประโยชน์และประสบความสำเร็จ

สาม เข้าถึง ในแง่ของการเข้าใจอย่างลึกซึ้งและเข้าถึง จะเห็นว่าการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ในพื้นที่ดังกล่าว คุณพวงษา เน้นว่าในการรักษาป่า และฟื้นฟูของระบบนิเวศ ก็จะต้องฟื้นฟูคนและฟื้นฟูป่าด้วย

2. กรณีศึกษา ธุรกิจชุมพรคาร์บอนาร์ริสอร์ตและศูนย์กีฬาต้าน้ำ จ.ชุมพร ซึ่งเริ่มแรกเป็นการทำธุรกิจที่เน้นในเชิงพาณิชย์ แต่ช่วงวิกฤติเศรษฐกิจธุรกิจต่างๆ ก็ได้รับผลกระทบและประสบปัญหาเป็นหนี้สินรวมทั้งประสบภาวะขาดทุน รวมถึงธุรกิจชุมพรคาร์บอนาร์ริสอร์ตก็ประสบกับปัญหาเช่นเดียวกัน เจ้าของธุรกิจ คือ คุณวรวิสร รัชพันธ์ ได้ตัดสินใจนำปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงมาใช้และนำ

แนวความคิดดังกล่าวมาที่ฟู้ฟูธุรกิจของเขา ซึ่งกรณีนี้จะสะท้อนให้เห็นถึงวิธีการที่คุณวิริสรสามารถ ฟู้ฟูธุรกิจโรงแรมให้กลับมาดังเดิมโดยใช้หลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ในกรณีของชุมชนปราสาทรี สอรรถเผชญิกับภาวะหนี้สินมากมาย สิ่งที่คุณวิริสรทำเหมือนกับธุรกิจอื่นๆ คือ ซื้อสิ่งของจากข้างนอกและนำมาขายให้กับลูกค้าในโรงแรม แต่หลังจากที่ได้เรียนรู้เรื่องเศรษฐกิจพอเพียงและประสบกับภาวะวิกฤติ ก็พยายามตัดรายจ่ายลงและสนับสนุนพนักงานของเขา โดยให้ทำสิ่งของบางอย่างเองแทนที่จะต้องซื้อจากข้างนอก เช่น สบู่ ยาสระผม การปลูกผักผลไม้พื้นเมืองปลอดสารพิษ เป็นต้น ซึ่งนอกจากจะสามารถเพิ่มรายได้ให้กับพนักงาน ในขณะเดียวกันยังสามารถประหยัดค่าใช้จ่ายบางส่วนได้ ที่สำคัญยังเป็นการสร้างตราสินค้า หรือชื่อเสียงของรีสอร์ตได้อีกด้วย อาทิ การสนับสนุนให้ชุมชนปลูกข้าวพันธุ์เหลืองปะทิวซึ่งเป็นข้าวพันธุ์พื้นเมืองที่ผลิตเองสำหรับแขกที่มาพักในชุมชน นอกจากนี้ยังผลิตสินค้าบางอย่างขึ้นเอง การใช้ทรัพยากรธรรมชาติในพื้นที่ ซึ่งหลังจากที่ใช้วิธีเช่นนี้แล้ว ธุรกิจก็ค่อยๆ ดีขึ้น และสามารถทำเงินได้เป็นจำนวนมากในแต่ละปี ในขณะเดียวกันสามารถสร้างงานและรายได้ให้กับพนักงานได้ตลอดทั้งปี โดยในช่วงนอกฤดูท่องเที่ยว พนักงานก็จะได้รับการสนับสนุนให้ทำอย่างอื่นในบริเวณรอบๆ โรงแรม ทำให้ไม่จำเป็นต้องไล่คนงานออก และทุกคนก็ปฏิบัติตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงและมีงานทำต่อไป ในกรณีนี้เมื่อนำมาวิเคราะห์ตามกรอบแนวคิดทั้งสามระดับ ได้ดังนี้

เข้าข่าย (มีภูมิคุ้มกัน) คือ เป็นการสร้างงานให้กับคนในชุมชนในการผลิตสินค้าต่างๆ ตลอดจนผลิตภัณฑ์ปลอดสารพิษ นอกจากนี้ยังเป็นการสร้างเครือข่ายทั้งระหว่างชุมชนกับโรงแรม ระหว่างชุมชนด้วยกันเอง ระหว่างจังหวัด ทั้งยังสามารถสร้างเครือข่ายในระดับประเทศด้วย เช่น ขยายเครือข่ายไปประเทศกัมพูชา เป็นต้น

เข้าใจ (พอประมาณ+องค์ความรู้) เป็นการสร้างจิตสำนึกการอนุรักษ์ และส่งเสริมการปลูกข้าวสายพันธุ์พื้นเมือง ทั้งยังมีกิจกรรมมากมายที่เกี่ยวกับการนำกลับมาใช้ใหม่

เข้าถึง ในระดับนี้พบว่า วิถีชีวิตเปลี่ยนแปลงไป หมายความว่า ธุรกิจรีสอร์ตสามารถผสมผสานเข้ากับสิ่งแวดล้อม และวัฒนธรรมพื้นเมืองมากขึ้น ทำให้สามารถฟู้ฟูธุรกิจได้จากปัญหาที่เผชิญ ประการสุดท้าย เจ้าของธุรกิจเห็นความสำคัญของสมดุลธรรมชาติ ความสมดุลของชีวิต แทนที่จะมุ่งเน้นแสวงหาผลกำไรในระยะสั้น แต่เขาสามารถที่จะอยู่ได้ด้วยความสมดุลในระยะยาว

3.กรณีศึกษา ชุมชนบ้านแหลม ที่ลุ่มน้ำปะเหลียน ซึ่งชุมชนบ้านแหลมอยู่ทางตอนใต้ของประเทศไทยใกล้กับมาเลเซีย เป็นพื้นที่ติดชายฝั่งและบางส่วนเป็นพื้นที่ป่าชายเลน มีพื้นที่ประมาณ 32,300 ไร่ ได้ประสบปัญหาเรื่องความยากจน ทำให้เกิดความขัดแย้งระหว่างชาวบ้านด้วยตนเอง เช่น กัน ส่วนป่าชายเลน ซึ่งอยู่ในพื้นที่นี้ก็ถูกทำลายโดยนักลงทุนจากภายนอกที่เข้ามาลงทุนเปลี่ยนพื้นที่ป่าชายเลนเป็นการทำนาเกลือ การทำสวนปาล์มน้ำมัน นอกจากนี้ ชาวบ้านยังประสบปัญหาด้านสิ่งแวดล้อมจากการทำประมงมากเกินไป เช่น หอยต่างๆ ที่เป็นสัตว์พื้นเมือง นอกจากนี้ยังมีปัญหาจากการจับสัตว์น้ำมากเกินไปจากการทำโรงงานปลากระป๋อง หรือ หอยกระป๋อง เป็นต้น ซึ่งจากปัญหาดังกล่าว ทำให้มีกลุ่มอนุรักษ์ที่มีความพยายามที่จะรักษาความสมดุลระบบนิเวศ คือ

กลุ่มสมาคมขยายผลที่พยายามเข้ามาแนะนำวิธีการทำเกษตรกรรมแบบยั่งยืนให้แก่ชาวบ้าน และพยายามฟื้นฟูทรัพยากรต่างๆ ที่ได้สูญเสียไป ซึ่งกรณีนี้สามารถสรุปได้ตามแนวทางปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงทั้งสามระดับได้ว่า

ระดับเข้าข่าย ชุมชนบ้านแหลมได้มีการทำกิจกรรมต่างๆ เช่น การตั้งกฎ กติกาชุมชน ไม่ให้มีการทำการประมงมากเกินไป

ระดับเข้าใจ ได้มีการสร้างองค์ความรู้ และยังมีกิจกรรมต่างๆ ที่เกี่ยวกับการทำเกษตรกรรมอย่างยั่งยืนสำหรับชุมชน และพยายามนำรูปแบบดังกล่าวไปใช้โดยบรรจุให้อยู่ในหลักสูตรของชุมชน แต่มีข้อสังเกตว่า

ชุมชนนี้อาจจะยังไม่อยู่ในระดับเข้าถึงเนื่องจากยังมีปัญหาความขัดแย้งที่รุนแรง ทั้งยังมีปัจจัยคุกคามจากภายนอกอยู่เป็นระยะๆ เช่น มีนายทุนเข้าไปลงทุนอย่างต่อเนื่อง ซึ่งไม่แน่ใจว่ารูปแบบอนุรักษ์ของชุมชนบ้านแหลมจะสามารถยั่งยืนได้แค่ไหน และทำอย่างไรที่จะไม่ให้นักลงทุนเข้ามาลงทุน หรือให้ชุมชนสามารถรับภาวะกดดันจากปัจจัยภายนอกได้ ซึ่งสิ่งเหล่านี้จะเป็นสิ่งที่จะต้องดูต่อไปในอนาคต

4.กรณีศึกษา ป่าชุมชนบ้านละลอกกระสัง จ.บุรีรัมย์ ซึ่งอยู่ทางภาคตะวันออกเฉียงเหนือ จะเห็นได้ว่าเรามีกรณีศึกษาทุกภาคของประเทศไทย กรณีนี้เป็นการอนุรักษ์ป่าของชุมชนบ้านละลอกกระสัง ซึ่งพื้นที่ป่าตรงนี้เสื่อมโทรมเนื่องจากการถูกสัมปทานต่างๆ เช่น การผลิตไม้และถ่าน และการลักลอบตัดไม้ทำลายป่า ในการแก้ปัญหาตรงนี้ได้มีกลุ่มอนุรักษ์ชุมชนบ้านละลอกกระสัง โดยให้ชาวบ้านเริ่มจากการแลกเปลี่ยนความรู้ต่างๆ กับเครือข่ายอื่นๆ ที่ทำงานในลักษณะเดียวกัน จะเห็นว่า ได้มีการสร้างเครือข่ายขึ้นมา โดยเรียนรู้จากประสบการณ์ของชุมชนอื่นๆ บวกกับความรู้ดั้งเดิมที่เป็นส่วนสำคัญที่นำมาใช้ในการบริหารจัดการป่า ดังนั้นจะเห็นได้ว่าการใช้โอกาสในการเรียนรู้ไปเป็นเครื่องมือในการฟื้นฟูป่าขึ้นมาใหม่ ปัจจุบันชุมชนอนุรักษ์บ้านละลอกกระสังมีบทบาทที่สำคัญในการอนุรักษ์ทรัพยากรจากป่าและภูมิปัญญาท้องถิ่น มีการสร้างเครือข่าย ทั้งในระดับชุมชน ระดับอำเภอ ระดับจังหวัด และระดับภูมิภาค ความสำเร็จนี้เกิดจากการนำโดยคุณประมวลซึ่งทำงานในลักษณะเป็นการบริหารจัดการป่าแบบทางเลือก จะเห็นได้ว่าเป็นการนำความรู้ตามหลักปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงไปใช้อย่างถูกต้องเหมาะสม และในการฟื้นฟูป่าจะทำให้คนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วม ซึ่งเป็นการสร้างเครือข่าย มีการตั้งกฎกติกาชุมชน เช่น ห้ามบุกรุกพื้นที่เขตอภัยทานโดยเด็ดขาด ถ้าละเมิดจะมีการปรับ 10,000 บาท เป็นต้น ซึ่งถ้ามาดูในสามระดับของการดำเนินการที่ประสบความสำเร็จในเรื่องของปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง

การสร้างภูมิคุ้มกันให้กับตัวเองจะเห็นว่าชุมชนมีข้อตกลงร่วมกัน ป่าใหม่สามารถสนองต่อความต้องการของชาวบ้านได้ ซึ่งชาวบ้านสามารถเก็บผลผลิตจากป่า เช่น หน่อไม้ เห็ด สัตว์เล็ก สัตว์น้อย เพื่อนำไปรับประทาน

ความพอประมาณบวกกับความรู้ เห็นได้ว่าชุมชนสามารถฟื้นฟูความรู้ดั้งเดิมหรือภูมิปัญญาชาวบ้านดั้งเดิมนำมาใช้ ในส่วนของความพอประมาณมีการกำหนดขนาดพื้นที่เพาะปลูกให้เพียงพอที่จะสนองความต้องการโดยเน้นวิถีธรรมชาติ

การเข้าถึง เป็นการอยู่ร่วมกันอย่างสอดคล้องสามัคคีกัน เห็นอกเห็นใจกัน จะเห็นว่ามี การเปลี่ยนวิถีชีวิตซึ่งสอดคล้องกับธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมมากขึ้น

5.กรณีศึกษาบ้านเป็ดใน จ.ตราด ซึ่งอยู่ทางภาคตะวันออกของประเทศไทย เป็นพื้นที่ที่อุดมด้วยทรัพยากรธรรมชาติมากมาย อาทิ ป่าชายเลน แหล่งทรัพยากรทางทะเล ซึ่งในช่วง 30 ปีที่ผ่านมา ผู้คนที่อยู่ในพื้นที่ประสบกับปัญหาหนักงทุนในพื้นที่จากภายนอก ทำให้มีการเปลี่ยนแปลงพื้นที่ป่าชายเลน มาเป็นพื้นที่ทำนาทุ่ง ทำให้มีปัญหาในด้านความสมดุลในด้านนิเวศวิทยาของพื้นที่ ซึ่งผลก็คือ พื้นที่ป่าชายเลนถูกทำลายไปเป็นจำนวนมากทำให้เกิดปัญหาข้อขัดแย้งระหว่างชาวบ้านและนักงทุนจากภายนอกในช่วงนั้น ซึ่งมีพระที่ชาวบ้านเคารพนับถือ คือ พระสุบิน ปณีโต ได้ร่วมมือกับชาวบ้านในการปรับปรุงแก้ไขปัญหาและทำให้คุณภาพชีวิตดีขึ้น สำหรับกิจกรรมบางอย่างในพื้นที่ ได้แก่ การทำสินเชือขนาดเล็กรายย่อย แนวคิดการอนุรักษ์ เช่น คำขวัญ หยุดจับร้อยคอยจับล้าน ทำให้เกิดผลดีในระยะยาว เทคโนโลยีเต่ายาง ซึ่งเป็นกรนำยางรถยนต์เก่าที่ไม่ใช้แล้วมาสร้างเป็นปะการังเทียม โดยนำมาผูกรวมกันและใส่ซีเมนต์ไว้ตรงกลาง แล้วนำไปวางตามพื้นที่ชายฝั่ง เพื่อเป็นปะการังเทียม และกันไม่ให้คลื่นเข้ามาซัดทำลายพื้นที่ริมฝั่ง ขณะเดียวกันยังเป็นพื้นที่ที่ให้สัตว์น้ำได้เติบโตด้วย ซึ่งถ้าจะสรุปกิจกรรมตรงนี้ตามสามระดับข้างต้น

การสร้างภูมิคุ้มกัน จะเห็นว่ามีกรกำหนดกฎระเบียบที่จะใช้ในชุมชน นอกจากกรทำงานภายในชุมชนด้วยตนเอง ยังมีกรสร้างเครือข่ายด้วยเช่นกัน

ความพอประมาณบวกองค์ความรู้ มีการรับเอาวิธีการบริหารจัดการทรัพยากรแบบองค์รวม หมายถึงนอกจากกรบริหารจัดการทรัพยากรธรรมชาติแล้ว ยังมีกรทำในเรื่องของสินเชือรายย่อย มีการตั้งกลุ่มอนุรักษ์ป่าชายเลน การท่องเที่ยวเชิงนิเวศน์ และมีโครงการใหม่ๆ เช่น กรทำเต่ายางเพื่อป้องกันกรกัดเซาะดิน กรทำบ้านนาถุดต้นไม้ หมายถึงกรปลูกถุดไม้สะสมไว้เหมือนกับการสะสมเงินเอาไว้ใช้ในบั้นปลาย

โดยสรุปแล้ว สิ่งที่เกิดขึ้นเป็นสิ่งที่ปลูกฝังอยู่ในวิถีชีวิตแบบชนบท และสามารถที่จะเปลี่ยนวิถีชีวิตของคนในชุมชน และอยู่โดยที่ใช้ชีวิตอย่างสอดคล้องกลมกลืนกับธรรมชาติได้มากขึ้น ซึ่งจะนำไปสู่ความยั่งยืนในระยะยาว ทั้งหมดทั้ง 5 กรณีศึกษา เป็นสิ่งที่ได้ทำกรศึกษามาและสามารถเห็นได้ว่า ปรัชญาในเรื่องของเศรษฐกิจพอเพียงนั้นสามารถที่จะเอาไปใช้ปฏิบัติได้จริง

4. แนวคิดองค์รวม(บนฐานพุทธศาสนา) ในการบริหารจัดการ ทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม

Holistic Approach (based on Buddhism) for Natural Resource Management

โดย พระอาจารย์ สุบิน ปณีโต⁴

โครงการที่เป็นเรื่องของ การแก้ปัญหาของโลกไม่ใช่เป็นปัญหาส่วนตัวอย่างเดี่ยว เป็น ปัญหาใหญ่เพราะว่าความกว้างใหญ่ไพศาลของความเดือดร้อนของประชากรโลกมีมาก ทำให้เกิด จากพิษภัยธรรมชาติที่มนุษย์พยายามเข้าไปเป็นครูของธรรมชาติ แต่ที่จริงมนุษย์พยายามทำสิ่งที่ เก่งกว่าธรรมชาติ แต่ธรรมชาติไม่ยอม เมื่อธรรมชาติไม่ยอม ธรรมชาติก็ลงโทษ เรียกว่าสร้างเป็น พิษเป็นภัยขึ้นมาให้แก่มนุษย์ ถ้าหลักทางพุทธ เรียกว่า สิ่งที่จะทำให้เกิดความหายนะ กับเกิด ประโยชน์ ก็มีอยู่สองอันเป็นปากทาง เพราะฉะนั้น ภัยที่เกิดจากหายนะก็มาจาก การเห็นผิด เมื่อคน เห็นผิด ก็ชวนกันทำผิด เมื่อชวนกันทำผิด ในที่สุดก็จะพากันคิดผิดและทำผิด เมื่อทำผิดธรรมชาติก็ ลงโทษ นี่ก็เป็นข้อโดยคร่าวๆ ว่าเป็นปากทางที่พากันเสื่อม ทีนี้เรากำลังจะหาทางไปสู่ความเจริญ แล้วนำแนวพระราชดำรัสเศรษฐกิจพอเพียงของในหลวงมาใช้ ทางพุทธเราใช้คำว่า มัชฌิมา หรือ ทางสายกลาง แต่ทางสายกลางไม่ได้หมายความว่า เป็นทางแบบเปลาๆ ห้วนๆ ไม่ใช่ทำนองนั้น แต่ เป็นทางสายกลางแบบถูกต้อง ต้องมีองค์รวมสมบูรณ์แบบ โดยหลักพุทธบอกว่าต้องมีองค์รวมอย่าง น้อยเหมือนกับรถที่จะเคลื่อนได้ ต้องมีองค์รวม รถหนึ่งคัน แต่ต้องมีองค์ประกอบเป็นจำนวนมาก กว่าที่จะเคลื่อนได้สำเร็จ ทีนี้มัชฌิมา หรือทางสายกลางก็ต้องมีองค์รวม หรือองค์ประกอบ พระพุทธเจ้าใช้คำว่า ที่จะพาไปสู่เศรษฐกิจพอเพียง ที่เป็นรูปขององค์รวม หนึ่ง จะต้องเห็นชอบ คำว่าเห็นชอบในที่นี้ พระพุทธเจ้าท่านบอกว่าหมายถึงต้องเห็นโทษ เห็นโทษที่เกิดจากภัยต่างๆ ภัย จากธรรมชาติ ภัยจากมนุษย์ทำขึ้นมา ภัยจากร่วมกันทำขึ้นมาก็ตาม เมื่อเห็นโทษ เห็นทุกข์แล้ว ขณะเดียวกันท่านบอกว่าต้องหาทางออก ทุกอย่างย่อมมีทางออกขึ้นอยู่กับว่าใครจะพบได้เร็วช้า แต่ ทุกอย่างต้องมีทางออกในตัวเอง ทุกอย่างที่เกิดขึ้นแล้วต้องมีทางออก เมื่อมีเหตุก็ต้องมีผล ฉะนั้น ถ้าเราจะใช้ปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงจะต้องหาทางออกด้วยการเห็นให้ถูกต้องด้วย ข้อที่สอง ท่านพูดว่า ถ้าเห็นชอบ ท่านอุปมาไว้ว่า เหมือนกับรุ่งอรุณในยามเช้า ถ้าแสงเงินแสงทองรุ่งอรุณในยามเช้า ถ้า ใครเห็นแล้วรีบเดินทางท่านบอกว่านั้นแหละให้ไปทันที โอกาสแสงอาทิตย์กลางวันมาแน่นอน ต่าง จากคนเดินทางตอนใกล้ดวงอาทิตย์จะตกดิน เรียกว่า อัสตงคต ถ้าไปก็คือ เจอภัยมืด ซึ่งบอกไว้ ชัดเจนว่านี่กำลังไปสู่ภัยแห่งหายนะหรือภัยอะไรที่อยู่ข้างหน้าที่ไม่เห็น ดังนั้น ในเบื้องต้นที่เรา มาคุยกันเพื่อหาทางออกนั้น ต้องหาทางทำแสงสว่างเหมือนรุ่งอรุณในยามเช้าในจิตใจของแต่ละคน ให้ได้ เพราะถ้าเราไม่พัฒนาทางความเห็นให้มันถูก อย่างอื่นๆ ก็จะทำให้เกิดลำบาก ถ้าเราเห็นถูก พระพุทธเจ้าท่านบอกว่าจะให้เศรษฐกิจพอเพียงเดินไปรอดก็ต้องดำริชอบด้วย คำว่าดำริชอบ ดำริอย่างไรที่จะเรียกว่าดำริชอบที่จะไปสู่แสงสว่างได้ ท่านบอกว่าการดำริชอบคือการที่ไม่

⁴ วัดไผ่ล้อม อ.เมือง จ.ตราด

เบียดเบียนกัน ไม่เบียดเบียนธรรมชาติ ไม่เบียดเบียนเพื่อนสัตว์ ไม่เบียดเบียนเพื่อนมนุษย์ และไม่พยายามเบียดเบียนกฎเกณฑ์ของธรรมชาติ นี่เรียกว่าตำริชอบ ตำริไม่เบียดเบียนก็หมายความว่า ตำริที่จะช่วยกันนั่นเอง นอกจากตำริไม่ทำร้ายแล้วยังตำริต้องช่วยด้วย จึงจะหาทางออกรอด อันนี้เรียกว่า จะพาไปสู่ความพอเพียงได้ เหมือนกันตำริชอบในการช่วยเหลือก็คือการแบ่งปัน ในการทำงานอาตมาพยายามจะใช้ฐานทางพุทธศาสนาเป็นทฤษฎี เช่น ทำเรื่องป่า อาตมาก็ทำกับชุมชนก็บอกว่า เอาป่ามาเป็นครูไม่ใช่เราไปเป็นครูให้ป่า เพราะเราเก่งสู้ธรรมชาติไม่ได้ ธรรมชาติเก่งกว่าเรา ไม่เชื่อสังเกตดูอย่างนี้ได้ ดูป่าที่งอกขึ้นมาตามภูเขา โดยที่ไม่มีมนุษย์มาจัดการเลย ป่านั้นจะงอกงามและสมบูรณ์มาก แต่ถ้าป่าไหนที่มีมนุษย์ที่พยายามเข้าไปจัดการป่านั้นไม่ค่อยสมบูรณ์ ที่นี้ป่าจะเป็นครูได้อย่างไร เป็นธรรมชาติได้อย่างไร อาตมาก็บอกกับชุมชนว่าเป็นครูตรงที่ว่ามันมีธรรมชาติมากพอควร ต้นไม้ในป่าไม่เคยทะเลาะกันเลย ไม่ว่าจะต้นเล็กต้นใหญ่ ไม่ว่าจะอกใหม่อกเก่า แล้วไม่เคยแย่งอาหารกันด้วย ต้นใหญ่จะแบ่งให้ต้นเล็ก ต้นเล็กก็จะแบ่งให้ต้นใหญ่ ไปที่ตกลงมาก็ปกคลุมแบ่งปันกันไปตามธรรมชาติ แม้จะมีเถาวัลย์ขึ้นมาพันต้น ต้นไม้ใหญ่ก็ไม่เคยว่ามาเบียดเบียน ถือว่าเป็นหลักแห่งการโยงโย เมื่อพายุมาช่วยกันดึงไว้ เพราะธรรมชาติต้นไม้สูง แต่ถ้าไม่มีอะไรโยงโยจะหักง่าย กลายเป็นพื้พวยอย่างป้องกันซึ่งกันและกัน ฉะนั้น ต้นไม้มีแต่ให้กับให้ ธรรมชาติเหล่านี้เราบอกว่าเป็นครู เป็นบริวาร เป็นลูกน้อง ที่จงรักภักดีต่อเพื่อนมนุษย์อย่างมหาศาล ช่วยได้อย่างไร เพราะธรรมชาติคือธรรมชาติ ธรรมชาติก็คือป่า พยายามช่วยกันกรองอากาศต่างๆ ให้กับมนุษย์ ที่เราพยายามสร้างโรงงานมีก๊าซพิษต่างๆ มากมาย หออะไรกรองไม่ได้ คิดเครื่องกรองอากาศมากมาย ต้องลงทุนมหาศาล ต้นไม้จะพยายามกรองอากาศให้พวกเรา กลัวว่ามนุษย์จะลำบากเพราะไม่มีน้ำดื่มน้ำใช้ ธรรมชาติพยายามสร้างความชื้นขึ้นมาเพื่อพยายามสร้างสมดุลแล้วทำเป็นมวลฝนตกลงมาเพื่อเลี้ยงมนุษย์ ตกลงมาต้นไม้ก็ทำหน้าที่คอยรับใช้มนุษย์ เก็บกักน้ำไว้ไม่ให้ไหลลงทะเลทั้งหมดให้ค่อยๆ ซึมลงไป โดยอาศัยใบและรากเก็บเอาไว้ใต้ลำเพื่อให้นมนุษย์ได้กินใช้โดยที่ไม่ให้ยากลำบากสู่การยังชีพพอเป็นไปได้ตามความเหมาะสมตามกลไกของธรรมชาติ และเห็นว่ามนุษย์เกิดขึ้นมาแล้วจะลำบาก เมื่อฤดูกาลเปลี่ยนแปลงเกิดโรคภัยไข้เจ็บ ในป่าจะพยายามสร้างสมุนไพรวัวให้เสร็จไว้เพื่อแก้ปัญหาความทุกข์ยากลำบากของมนุษย์เอง แต่โดยต้นไม้เองไม่ได้นำไปเป็นสมุนไพรรักษาตัวเองเลย ยกตัวอย่างว่า เวลาอาตมาทำงานกับชุมชนจะต้องนำธรรมชาติมาเป็นครูสอนให้เขาเห็นประโยชน์ เขาก็จะได้รับสิ่งที่จงรักภักดีต่อเขา แต่ตอนนี้เราจะเอาแต่ประโยชน์จากเขาดังนั้นสิ่งเหล่านั้นก็เลยกลับมาให้โทษแก่เรา เราแก้ปัญหาเรื่องสิ่งแวดล้อม แต่เรากลับไปทำลายบริวารของเรา คนใช้ของเรา สิ่งที่จงรักภักดีต่อเรา ในที่สุดเราเองจะพยายามไปสร้างมาชดเชยก็ยาก เพราะตีด้วยค่าราคาเงินไม่ได้ เมื่อแต่ละประเทศเดือดร้อน ในหลวงก็มีกระแสพระราชดำรัส และคิดค้นวิจัยจนกระทั่งทำฝนเทียม พอเราทำลายป่าหมด ฝนก็ไม่ตก การเกษตรก็ยากลำบาก น้ำก็แห้ง บริโภคใช้สอยไม่ค่อยมี ทำฝนเทียมแต่ละครั้งก็หมดงบประมาณมหาศาล เห็นได้ว่า เมื่อเราทำลายธรรมชาติ เราจะสร้างมาชดเชยไม่ทันกัน นี้ก็เลยเรียกว่าตำริชอบ คือ ตำริไม่เบียดเบียน ชาวพุทธบอกว่าสายกลาง ต้องไม่เบียดเบียนกัน ระหว่างมนุษย์กับมนุษย์ ระหว่างสัตว์กับสัตว์ ระหว่างมนุษย์กับธรรมชาติ หาทางสร้างความกลมกลืนเพื่อให้เกิดความสมดุล ธรรมชาติช่วยมนุษย์ มนุษย์ก็ต้อง

ช่วยธรรมชาติด้วย ฉะนั้น ป่าไม้ช่วยคน คนก็ต้องช่วยป่าไม้ คนจะเอาแต่ได้อย่างเดียวไม่ได้ เพราะต้นไม้ให้ทุกอย่าง ให้ที่อยู่อาศัย ยารักษาโรค ให้พลังงาน และอีกหลายอย่างมากมาย ถ้าเราสามารถชี้ให้ชุมชนเห็นประโยชน์ด้วย นอกจากเห็นโทษ เพื่อจะนำไปเปรียบเทียบระหว่างจนกับรวย มีกับจน อันไหนลำบากมากกว่ากัน นี่ก็เป็นเรื่องการค้าที่เพื่อที่จะไม่เบียดเบียนธรรมชาติ และไม่เบียดเบียนมนุษย์ด้วยกัน เพราะตอนนี้เราเห็นภัยที่เกิดจากธรรมชาติ นอกจากที่มีสาเหตุมาจากการทำลายแล้ว ยังมาจากความยากจนด้วย ความยากจนเหล่านี้เป็นปัญหาใหญ่ที่จะมาทำลายธรรมชาติ เพราะคนจนไม่มีอะไรจะกินก็ไปโค่นไม้มาขาย มาใช้กิน หรือนำมาแปรรูปด้วยวิธีการต่างๆ หนึ่งขายเอาไม้ สอง เอาที่ดิน ในที่สุดภัยเหล่านี้ก็จะลุกลามอย่างไม่จบสิ้น ถ้าเรายังไม่แก้ความเห็นผิดของเขา ไม่ใช่ให้เห็นโทษที่เกิดขึ้น นอกจากนี้ยังมีปัญหามาจากภาครัฐส่วนหนึ่ง เนื่องจากป่าตรงไหนที่อุดมสมบูรณ์ รัฐก็ให้สัมปทานหมด เสร็จแล้วความเดือดร้อนก็กลับมาอีก เพราะสัมปทานนั้น คนฐานรากที่ดูแลและใช้ประโยชน์ไม่ได้ เพราะคนจากภายนอกไปใช้ประโยชน์หมด นี้เรียกว่า ออกกฎหมายเพื่อเบียดเบียนคนฐานราก เพราะดำริผิด คนที่ดูแลไม่ให้ใช้ คนที่ใช้ไม่ได้ดูแล แถมยังไม่รู้ว่าใครใช้ ประโยชน์ตกอยู่กับใครก็ไม่รู้ อันนี้เรียกว่า ถูกการทำลายจากการเบียดเบียนทางกฎหมาย และยังถูกเบียดเบียนจากนายทุน ที่เข้าไปพยายามใช้เงินไปซื้อป่า เพื่อแลกเปลี่ยนกับอาหารหรือความสะดวกสบายของคนฐานรากที่ยากจน และพยายามตัดไม้มาเพื่อให้นายทุนมาทำธุรกิจ หรือไปทำเป็นที่อยู่อาศัย เพราะว่าคนฐานรากเขาไม่มีเศรษฐกิจพอเพียง ไม่มีสัมมาทิฐิ ไม่มีสัมมาสังกัปปะ ความดำริชอบ เพราะคิดแต่จะทำอย่างไรมือนี่จะมีอาหารกิน ฉะนั้นสิ่งเหล่านี้จะต้องโยงโยกกันไปหมด ไม่มีอะไรที่จะขึ้นมาโดด เดี่ยว มันมีองค์ประกอบของมัน

ตอนนี้ไปทำกับบ้านเปร็ดใน มีคนตั้งคำถามว่าทำไมต้องเองบไปลงบ้านเปร็ดในด้วย อาตมาก็ตอบกับคนที่ให้ทุนว่า อาตมาไม่ตอบ แต่ขอถามว่าคนเปร็ดใน เขามีความเสียสละสูงมาก โดยที่มีความพยายามทุ่มเทไปดูแลป่า และปลูกป่าเสริมเติมลงไป ตามจริง ๆ ว่าคนที่ให้ทุนคิดอย่างไร คนเปร็ดในไม่เคยคิดจะขอค่าตอบแทนแม้แต่เงินเดือนค่าน้ำมัน ค่าแรงก็ไม่คิด กลางคืนต้องนอนกอดปิ่น เพราะนายทุนพยายามจะเก็บชีวิตพวกเขา แต่ขอทุนเพื่อที่จะนำไปอนุรักษ์ อาตมาให้ข้อคิดว่า การที่ชุมชนบ้านเปร็ดในอนุรักษ์ป่าไว้เป็นหมื่นๆ ไร่ ถ้าสามารถรองอากาศเสีย ฝุ่นละอองต่างๆ แล้วทำให้อากาศดีขึ้นให้กับมนุษย์ ถ้ามว่าหายใจกันเฉพาะหมู่บ้านเปร็ดในหรือไม่ คนเปร็ดในไม่ได้เห็นแก่ตัว ๆ ไม่ได้กักกันเอาอากาศดี ๆ ไว้หายใจเฉพาะคนในหมู่บ้านเท่านั้น ประการที่สอง ถ้ามว่าถ้าป่าสมบูรณ์ขึ้น เวลาฝนตก ตกเฉพาะหมู่บ้านเปร็ดในหรือว่าตกกระจายทั่วไปหมู่บ้านอื่นๆ ด้วย ฉะนั้นเขาได้รักษาแหล่งน้ำไว้ให้กับคนอย่างมหาศาล ทำไมเราไม่คิดสนับสนุน เพื่อให้สามารถกระจายน้ำฝนไปช่วยหล่อเลี้ยงคนอื่นอีกเป็นจำนวนมากด้วยความเสียสละของคนในชุมชน ประการที่สาม อาตมาบอกว่า คนเปร็ดในที่พยายามปลูกต้นไม้เสริมเติมลงไปเพื่อให้มีความอุดมสมบูรณ์เป็นแหล่งที่เพาะพันธุ์สัตว์น้ำ จากข้อเขียนว่า “หยุดจับร้อยคอยจับล้าน” หมายความว่า ปูจะมีช่วงระยะเวลาการวางไข่ ให้หยุดจับในช่วงเวลาดังกล่าวจะทำให้ปูสามารถแพร่ขยายพันธุ์ได้เป็นล้านๆ ตัวต่อแม่หนึ่งตัว แต่ถ้าเราจับหนึ่งตัวหมดไปแล้วเป็นล้านตัว จะเห็นได้ว่าจริงๆ แล้วพื้นที่ป่าชายเลนบ้านเปร็ดใน เป็นแหล่งเพาะพันธุ์ที่ใหญ่มหาศาลโดยที่มนุษย์ไม่ต้องเข้าไปจัดการอะไรมากมาย ไม่

ต้องจ้างนักวิจัยว่าจะต้องขยายพันธุ์อย่างไร ธรรมชาติจะซ่อมแซมดูแลให้เบ็ดเสร็จ ในที่สุดสัตว์ต่างๆ ก็ลงทะเลลึกเพื่อไปเลี้ยงคนที่เป็จำนวนมากมายมหาศาล นี่เป็นเพราะคนบ้านเปร็ดใน เกิดเห็นชอบก่อน แล้วจึงดำริที่จะปกป้องธรรมชาติ เมื่อธรรมชาติได้รับการปกป้องก่อให้เกิดอาหาร เรียกว่าในขณะที่เกิดขึ้นเช่นนี้แล้ว ก็พากันคุยพากันพูดไปสูทิศทางเดียวกัน คนหมู่บ้านนี้ก็มีปัญหาตรงที่ทำนากุ้งแล้วล้มละลาย เกิดภาวะยากจน ชัดสน นายทุนบุงกรุก ก็เลยไปชวนคุยเรื่องการเงิน เพราะว่าการเงินก็เป็นตัวแปรอย่างหนึ่งที่จะใช้ประกอบอาชีพ คุยกันว่าใครมีทุนก็ให้นำมาช่วยกัน ในที่สุดก็ตั้งการเงินขึ้นมา แล้วตอนนี้ก็ใช้การเงินพยายามไปปลดหนี้ที่มีปัญหากับข้างนอก อาตมาก็บอกว่าถ้าใครเป็นหนี้อยู่ในชุมชน ก่อนที่เราจะไปทำมีหน้อยู่ประมาณ 22 ล้านบาท ประมาณร้อยหลังคาเรือน อาตมาบอกว่าถ้าหนี้ 22 ล้านบาท อัตราดอกเบี้ยร้อยละบาท ต้องเสียดอกเบี้ยเดือนละสองแสนกว่าบาท เป็นอันว่าเราทำงานทั้งหมดไปเลี้ยงใครก็ไม่รู้ เราบอกว่านี่มันผิดตามกติกาของมัชฌิมา หรือเศรษฐกิจพอเพียง โดยปกติถามว่าพี่น้องของเรามี 5 คน รวยจนเท่ากันหรือไม่ คำตอบก็คือไม่ ถ้าพี่รวยแล้วเอาเงินเอาไว้ตรงไหน คำตอบคือ สถาบันการเงิน แล้วถ้าน้องต้องการจะลงทุน เอาเงินจากไหน คำตอบคือ สถาบันการเงิน พี่ไปฝากร้อยละเจ็ดสิบห้าสตางค์ น้องไปกู้กลับมาร้อยละสิบสอง แต่เวลาที่ป่วยใครไปเฝ้า น้องไปเฝ้า ถามว่านี่พี่กับน้องรักกันจริงหรือ อย่างนี้ไม่ใช่เศรษฐกิจพอเพียง ไม่ใช่มัชฌิมา ฉะนั้นเราปรับความคิดเสียใหม่ ให้พี่ช่วยน้อง น้องช่วยพี่ เพื่อนช่วยเพื่อน เอาเงินมารวมกันเข้าเพื่อจะจัดการแบบใหม่ แล้วถ้าไรเหล่านี้เอามาช่วยกันยามป่วยยามแก่ของคนในหมู่บ้าน เหมือนกับต้นไม้ที่มีใบ ดอก ลูกที่หล่นมาเลี้ยงตัวมันเอง ฉะนั้นต้นไม้ทั้งหมดไม่เคยต้องไปหาอาหารจากที่อื่นนอกจากจะผลิตขึ้นมาเอง ด้วยตัวของมัน นี้เรียกว่าต้นไม้พึ่งพาตัวเอง ชุมชนก็ต้องคิดเชิงโครงสร้างเพื่อพึ่งพาตนเอง จัดการชุมชนให้เกิดความสมดุล

ฉะนั้นการงานที่ชอบได้ จะต้องอาศัยการเผื่อแผ่แบ่งปันกันได้ ในรูปของความรัก ความเอ็นดู ความสงสาร เหล่านี้เป็นหนทางของการที่จะไปสู่เศรษฐกิจพอเพียง ถ้าเรามีเรื่องของการงานชอบ ก็คือ การแบ่งปันกัน ช่วยกันทำ แล้วเอาประโยชน์มาช่วยกัน อย่างนี้เรียกว่า เลี้ยงชีวิตชอบ คือ เลี้ยงชีวิตถูกต้องนั่นเอง คือสิ่งที่เกิดในชุมชน ก็ต้องนำมาเลี้ยงชีวิตในชุมชน และทำให้ชุมชนพึ่งพากันได้ ทำให้คนในชุมชนไม่อยากพลัดถิ่น เพราะเห็นจากที่ได้เข้าร่วมประชุมแล้วพูดกันบ่อยคือ ใต้สะพานลอยทางรถไฟ สวนสาธารณะ ล้วนแต่เกิดสลับเกิดขึ้นสูงตามลำดับ เนื่องจากคนเหล่านั้นถูกยึดที่ทำกินจากฐานราก ทำให้ไม่มีที่อยู่ต้องเข้าเมืองเพื่อไปตายเอาดาบหน้า เหมือนกับออกทีวีของคนพม่าเมื่อก่อน ก็คือ หนีไปตายเอาดาบหน้า แล้วก็มาตายจริงๆ ที่ว่ามานี้อยากให้เห็นภาพว่าการที่เราจะอยู่ในสังคมโลกได้อย่างสันติสุข จะต้องเป็นสังคมแห่งการเผื่อแผ่ เหมือนกับสังคมต้นไม้ ยึดต้นไม้เป็นครู ไม่แย่งกัน แบ่งปันกันได้ จะสามารถอยู่ร่วมกันได้ ถ้าทุกคนพยายามพากเพียรอย่างนี้ เรียกว่า พากเพียรชอบ อันนี้จะไปสู่คำว่า มัชฌิมา ถ้าเราพากเพียรช่วยกันทำเช่นนี้ จะเป็นเรื่องของภระลึกชอบด้วย คือระลึกเรื่องดีๆ ไม่ใช่ระลึกเรื่องร้ายอย่างเดียว ขอให้ตัวเองรวยแล้วใครจะหายหน้าหายตา อย่างนี้ไม่ใช่วิถีที่ชอบ ถ้าคนพยายามทำด้วยความระลึกถึงความเผื่อแผ่ถึงความรัก ความสงสาร อย่างนี้ก็เกิดกระบวนการ ใครจะชวนให้ไปอย่างอื่นไม่ไป เรียกว่าตั้งใจมั่นชอบ คือใครจะชวนให้เอาเปรียบก็ไม่ไป ใครก็ชวนทำลายก็ไม่ไป ถือว่าผิดหลักการ

ผิดอุดมการณ์ อันนี้ก็จะเป็นการนำพาไปสู่เศรษฐกิจพอเพียง เมื่อพูดถึงเศรษฐกิจพอเพียง ขอโยงมาอีกนิด หลักธรรมอยู่ แต่ที่เราพูดกันส่วนมากเป็นหลักกายภาพ อย่างลืมน่าคนเรามีอยู่สองส่วน เราไม่ค่อยได้พูดถึงเรื่องจิตใจ ปัญหาทั้งหมดมาจากจิตใจ พระพุทธเจ้าท่านตรัสไว้ว่า ฝนตกลงมาทุกเม็ดเป็นทองคำ แต่ฝนทุกเม็ดที่ตกลงมาเป็นทองคำก็ยังไม่พอกับความต้องการของมนุษย์อยู่ดี ที่ท่านบอกว่าไม่พอ เพราะว่าใจของเราเอาอะไรไปใส่ไม่มีทางเต็ม กายแบกได้นิดเดียว แต่ใจใส่ไปสิบตัน ร้อยตันก็ยังไม่เต็ม มีเงินทองเท่าไรก็ไม่เคยล้น ท่านบอกว่าภูเขาทั้งลูกให้กลายเป็นทองคำก็ยังไม่พอกับความต้องการของมนุษย์ หรือท่านบอกว่าน้ำในทะเล ท่านอุปมาทางใจว่าน้ำฝนจะตกขนาดไหน ไหลมาจากทิศทางไหนก็แล้วแต่ น้ำไม่เคยล้นทะเล ท่านบอกว่าความโลภของมนุษย์เหมือนกับทะเล ใส่เท่าไรไม่มีทางล้น ถ้าคนนั้นยังมีมิจฉาจิต คือ ยังเห็นผิดอยู่ซึ่งจะรวบรวมไว้ที่ตัวเองมากที่สุดจนกระทั่งคนอื่นขาดแคลน ในที่สุดจะพากันตายทั้งคู่ ทั้งคนที่มั่งก็ถูกปล้นตาย ถูกภัยธรรมชาติทำลาย ส่วนคนที่ไม่มีก็ขาดแคลนตาย ถ้าพูดถึงเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงให้ชัดเจนอีก ขอเสนอให้เป็นหลักปฏิบัติ เพราะไม่เป็นปรัชญาหรือหลักแนวคิด แต่เป็นหลักปฏิบัติที่จะต้องทำอาหารที่จะใช้แก้ความหิวได้ไม่ได้มีเอาไว้ดู ฉะนั้นอาหารที่จะใช้แก้ความหิวได้จะต้องทาน ถ้าเราทานเชื่อว่าจะหายหิว แต่บางคนบอกว่ายามที่ป่วยกินไม่ลง อยากจะกินแต่กินไม่ลง แต่นี่คงกินไม่ยากและคงไม่เหลือปากว่าแรง ร่างกายพอที่จะรับได้ แต่ต้องฝึกเล็กน้อยแม้ยามป่วย อาตมาคุยกับชุมชนอย่างนี้ว่า มนุษย์เราจะเอาอย่างไร โดยธรรมชาติของคนชอบหายใจเอง หรือชอบให้อาสาออกซิเจนมาใส่จมูกเพื่อช่วยหายใจ ต้องชอบหายใจเองมากกว่า ถ้าใช้เครื่องช่วยหายใจมันผิดธรรมชาติ เราชอบทานเอง หรือชอบให้อาเครื่องปั้น แล้วใช้เข็มฉีดยามาฉีดใส่ ชอบทานเองใช้หรือไม่ ทั้งๆที่รู้ว่าทานเองกับเอาเข็มฉีดยามาฉีดใส่มันต่างกัน เอาเครื่องฉีดมาใส่ไม่มีเศษอาหารติดฟัน แต่ถ้าทานเองอาจจะจะมีเศษอาหารติดฟัน มีก้างแทงเหงือก หรืออาจจะจะมีอะไรมารบกวน โดยธรรมชาติเราชอบเดินเองหรือนั่งรถเข็น เดินเองบางทีก็เมื่อย แต่เราก็ชอบเดินเอง แสดงว่าโดยธรรมชาติต้องการพึ่งพาตัวเอง ก็ขอฝากเป็นมุมมอง ฉะนั้นเศรษฐกิจพอเพียงที่ศึกษามาทั้งหมด เป้าหมายของการศึกษาทั้งหมดเราเรียนเพื่อใคร จะบอกว่าเพื่อคนอื่นไม่ใช่ แต่เรียนเพื่อตัวเอง เพราะฉะนั้นอยากเรียนเพื่อตัวเอง เพื่อแก้ปัญหาภาพรวมของโลก ก็ต้องเริ่มแก้ที่ตนเองก่อน เมื่อแก้ที่ตนเองได้ค่อยแก้ที่คนอื่น แต่ถ้าแก้ตัวเองยังไม่ได้ ก็เป็นการยากที่จะไปแก้ที่คนอื่น ฉะนั้นหลักการวิจัยทั้งหมด พุทธศาสนาสรุปรวมแล้วว่าต้องเริ่มต้นที่ตัวเอง ปัจจุบันตั้ง สันติวิถีโก ต้องศึกษาตัวเองให้เข้าใจจึงจะพาไปรอด ฉะนั้นการทำข้อมูลของงานวิจัยทั้งหมดต้องเริ่มที่ตัวเราก่อน หัดเก็บข้อมูลและจะสู่เศรษฐกิจพอเพียงว่ารายรับ รายจ่ายเป็นเท่าไร เกิดการขาดดุลอะไร เมื่อเราได้ตรงนี้ก็พาไปสู่เศรษฐกิจมหภาคได้ เพราะทุกคนจะรู้ว่าต้องการอะไร ขาดอะไร อะไรเกิน แต่ที่เราทำงานแล้วไม่สำเร็จเพราะไม่มีข้อมูล เหมือนกับหมอรักษาคนไข้ไม่รู้อาการของคนไข้ ให้นำไปเท่าไรก็ไม่วันหาย นี่คือหลักสำคัญ การทำงานทั้งหมดจะต้องเริ่มที่เรา บนวิถีของชาวพุทธให้เริ่มด้วยการเห็นชอบ คืออย่าเห็นคนอื่นผิดทั้งหมดหรือโทษแต่คนอื่น มองที่ตัวเองก่อน มัวแต่โทษคนอื่นแล้วเราไม่ทำไม่ได้ เพราะสิ่งดีหรือไม่ดีทั้งหมดเริ่มที่เรา ถ้าเราเริ่มเห็นถูกต้อง แล้วชวนคนที่สองสามต่อไปทุกอย่างก็เริ่มจากทีละน้อยแล้วค่อยเริ่มเป็นใหญ่ นี่ก็ขอสรุปเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงที่เป็นแนวพระ

ราชดำรัสของในหลวงให้เป็นแนวทาง เตียวโยมจะไปมองเศรษฐกิจพอเพียงในภาพของทฤษฎีหรือภาพของปรัชญาจะทำให้ไม่สามารถนำไปใช้ได้ อยากให้เน้นการนำไปสู่การกระทำ ด้วยวิธีการ เพราะว่าเศรษฐกิจพอเพียง เรากินข้าวมีท้องเป็นต้ววัด วิ่งรถมีความเร็วเป็นเครื่องวัด ตัดเสื้อผ้ามีตลับเมตรเป็นต้ววัด ปวยไขก็มีเครื่องวัด แต่เศรษฐกิจพอเพียงต้องวัดด้วยการบันทึกของแต่ละคนให้ได้ เพราะฉะนั้นจะเห็นว่าเศรษฐกิจพอเพียงนั้นขาดหรือเกิน

กลุ่มสัจจะสะสมทรัพย์ มีสมาชิกอยู่ประมาณ 58,000 คน ออมเงินได้ถึง 700 ล้านบาท นอกจากนี้ธนาคารโลกบอกว่าให้ประหยัดหรือออมหนึ่งดอลลาร์ต่อวัน แต่ของท่านบอกว่าหนึ่งบาทต่อวันสามารถออมได้ถึงสิบสองล้านบาท ซึ่งสามารถข้อสรุป กล่าวคือ สำหรับภูมิคุ้มกันของเศรษฐกิจพอเพียง จะเห็นตัวอย่างของกิจกรรมการอนุรักษ์ป่าหรือทรัพยากรธรรมชาติเพื่อเป็นการปกป้องชุมชน ซึ่งจะเห็นตัวอย่างของชุมชนที่สามารถจัดตั้งกฎเกณฑ์เพื่อให้สามารถใช้ทรัพยากรได้อย่างยั่งยืน และมีการพัฒนาทรัพยากรมนุษย์ซึ่งเป็นกุญแจสำคัญในการให้ความคุ้มครองป้องกันผลกระทบจากภายนอก การใช้ความรู้หรือภูมิปัญญาท้องถิ่นเป็นกุญแจสำคัญในการทำให้เกิดความสำเร็จในชุมชน นอกจากนี้ยังมีกรณีของเปรูไดโน วิธีการทำแบบองค์รวม เช่น การอนุรักษ์ป่าชายเลน การออมทรัพย์ ส่วนในเรื่องทางสายกลางจะเห็นว่า กุญแจสำคัญที่ทำให้เกิดความสำเร็จก็คือการยอมรับว่าชุมชนจะต้องมีความสามารถในการที่จะดำเนินการรักษาสมดุลระบบนิเวศให้สมดุลเอาไว้ เศรษฐกิจพอเพียงนั้นมุ่งที่จะปรับวิถีชีวิตให้สอดคล้องหรือเข้ากับธรรมชาติให้ได้ นี่เป็นดัชนีที่สำคัญที่สุดที่แสดงถึงความสำเร็จ คือ คนในชุมชนนั้นจะไม่เน้นผลประโยชน์ในระยะสั้น โดยหวังว่าจะดำเนินชีวิตที่มุ่งไปสู่การบริโภคแบบพอเพียงในอนาคต